सूत उवाच

नमो धर्माय महते नमः कृष्णाय वेधसे ।
ब्राह्मणेभ्यो नमस्कृत्य धर्मान् वक्ष्ये सनातनात् ॥१॥
एतद् वः कथितं विप्रा विष्णोश्चरितमद्भुतम् ।
भवद्भिर्यदहं पृष्ठो, नराणां पुरुषोचितम् ॥२॥
अत्र सङ्कीर्तितः साक्षात् सर्वपापहरो हरिः ।
नारायणो हृषीकेशो भगवान् सात्वता पतिः ॥३॥
अत्र ब्रह्म परं गुह्यं जगतः प्रभवाप्ययम् ।
ज्ञानं च तदुपाख्यानं प्रोक्तं विज्ञानसंयुतम् ४॥
भक्तियोगः सामाख्यातो वैराग्यं च तदाश्रयम् ।
पारीक्षितमुपाख्यानं नारदाख्यानमेव च ॥५॥
प्रायोपवेशो राजर्षे-र्विप्रशापात् परीक्षितः ।
शुकस्य ब्रह्मर्षभस्य संवादश्च परीक्षितः ॥६॥
योगधारणयोत्क्रान्तिः संवादो नारदाजयोः ।
अवतारानुगीतं च सर्गः प्राधानिकोऽग्रतः ॥७॥
विदुरोद्धवसंवादः क्षत्तृमैत्रेययोस्ततः ।
पुराणसंहिताप्रश्नो महापुरुषसंस्थितिः ॥८॥
ततः प्राकृतिकः सर्गः सप्त वैकृतिकाश्च ये ।
ततो ब्रह्माण्डसम्भूति-र्वैराजः पुरुषो यतः ॥९॥
कालस्य स्थूलसूक्ष्मस्य गतिः पद्मसमुद्भवः ।
भुव उद्धरणेऽम्भोधे-र्हिरण्याक्षवधो यथा ॥१०॥
ऊर्ध्वतिर्यगवाक्सर्गो रुद्रसर्गस्तथैव च ।

अर्धनारीनरस्याथ यतः स्वायम्भुवो मनुः ॥११॥
शतरूपा च या स्त्रीणा-माद्य प्रकृतिरुत्तमा ।
सन्तानो धर्मपन्तीनां कर्दमस्य प्रजापतेः ॥१२॥
अवतारो भगवतः कपिलस्य महात्मनः ।
देवहुत्याश्च सवादः कपिलेन च धीमता ॥१३॥
नवब्रह्मसमुत्पत्ति- र्दक्षयज्ञविनाशनम् ।
ध्रुवस्य चरितं पश्चा-त्पृथोः प्राचीनबर्हिषः ॥१४॥
नारदस्य च संवाद-स्ततः प्रैयव्रतं द्विजाः ।
नाभेस्तनोऽनुचरित-मृषभस्य भरतस्य च ॥१५॥
द्विपवर्षसमुद्राणां गिरिनद्युपवर्णनम् ।
ज्योतिश्चक्रस्य संस्थानं पातालनरकस्थितिः ॥१६॥
दक्षजन्म प्रचेतोभ्य-स्तत्पुत्रीणां च सन्ततिः ।
यतो देवासुरनरो- स्तिर्यङ्नगखगादयः ॥१७॥
त्वाष्ट्रस्य जन्म निधनं पुत्रयोश्च दितेर्द्विजाः ।
दैत्येश्वरस्य चरितं प्रल्हादस्य महात्मनः ॥१८॥
मन्वन्तरानुकथनं गजेन्द्रस्य विमोक्षणम् ।
मन्वन्तरावताराश्च विष्णोहयशिरादयः ॥१९॥
कौर्म धान्वन्तरं मात्स्यं वामनं च जगत्पतेः ।
क्षीरोदमथनं तद्व-दमृतार्थे दिवौकसाम् ॥२०॥
देवासुरमहायुद्धं राजवंशानुकीर्तनम् ।
इक्ष्वाकुजन्म तद्वंशः सुद्युम्नस्य महात्मनः ॥२१॥
इलोपाख्यानमत्रोक्तं तारोपाख्यानमेव च ।

सूर्यवंशानुकथनं शशादाद्या नृगादयः ॥२२॥
सौकन्यं चाथ शर्यातेः ककुत्स्थस्य च धीमतः ।
खट्वाङ्गस्य च मान्धातुः सौभरेः सगरस्य च ॥२३॥
रामस्य कोसलेन्द्रस्य चरितं किल्बिषामहम् ।
निमेरङ्गपरित्यागो जनकानां च सम्भवः ॥२४॥
रामस्य भार्गवेन्द्रस्य निःक्षत्रकरणं भुवः ।
ऐलस्य सोमवशस्य ययातेर्नहुषस्य च ॥२५॥
दौष्यन्तेर्भरतस्यापि शन्तनोस्तत्सुतस्य च ।
ययातेर्ज्येष्ठपुत्रस्य यदोर्वशोऽनुकीर्तितः ॥२६॥
यत्रावतीर्णो भगवा-न्कृष्णाख्यो जगदीश्वरः ।
वसुदेवगृहे जन्म ततो वृद्धिश्च गोकुले ॥२७॥
तस्य कर्माण्यपाराणि कीर्तितान्यसुरद्विषः ।
पूतानासुपयःपानं शकटोच्चाटनं शिशोः ॥२८॥
तृणवर्तस्य निष्पेष-स्तथैव बकवत्सयोः ।
धेनुकस्य सहभ्रातुः प्रलम्बस्य च संक्षयः ॥२९॥
गोपानां च परित्राणं दावाग्नेः परिसर्पतः ।
दमनं कालियस्याहे-र्महाहेर्नन्दमोक्षणम् ॥३०॥
व्रतचर्या तु कन्यानां यत्र तुष्टोऽच्युतो व्रतैः ।
प्रसादो यज्ञपत्नीभ्यो विप्राणां चानुतापनम् ॥३१॥
गोवर्धनोद्धारणं च शक्रस्य सुरभेरथ ।
यज्ञाभिषेकं कृष्णस्य स्त्रीभिः क्रीडा च रात्रिषु ॥३२॥
शङ्खचूडस्य दुर्बुद्धे-र्वधोऽरिष्टस्य केशिनः ।

अक्रूरागमनं पश्चात् प्रस्थानं रामकृष्णयोः ॥३३॥
व्रजस्त्रीणां विलापश्च मथुरालोकनं ततः ।
गजमुष्टिकचाणूर-कंसादीनां च यो वधः ॥३४॥
मृतस्यानयनं सूनोः पुनः सान्दीपनेर्गुरोः ।
मथुरायां निवसता यदुचक्रस्य यत्प्रियम् ।
कृतमुद्धवरामाभ्यां युतेन हरिणा द्विजाः ॥३५॥
जरासन्धसमानीत-सैन्यस्य बहुशो वधः ।
घातनं यवनेन्द्रस्य कुशस्थल्या निवेशनम् ॥३६॥
आदानं पारिजातस्य सुधर्मायाः सुरालयात् ।
रुक्मिण्या हरणं युद्धे प्रमथ्य द्विषतो हरेः ॥३७॥
हरस्य जृम्भणं युद्धे बाणस्य भुजकृन्तनम् ।
प्राग्ज्योतिषपति हत्वा कन्यानां हरणं च यत् ॥३८॥
चैद्यपौण्ड्रकशाल्वाना दन्तवक्त्रस्य दुर्मतेः ।
शम्बरो द्विविदः पीठो मुरः पञ्चजनादयः ॥३९॥
माहात्म्यं च वधस्तेषां वाराणस्याश्च दाहनम् ।
भारावतरणं भूमे-र्निमित्तीकृत्य पाण्डवान् ॥४०॥
विप्रशापापदेशेन संहारः स्वकुलस्य च ।
उद्धवस्य च संवादो वासुदेवस्य चाद्भुतः ॥४१॥
यत्रात्मविद्या ह्यखिला प्रोक्ता धर्मविनिर्णयः ।
ततो मर्त्यपरित्याग आत्मयोगानुभावतः ॥४२॥
युगलक्षणवृत्तिश्च कलौ नृणामुपप्लवः ।

चतुर्भिधश्च प्रलय उत्पत्तिस्त्रिविधा तथा ॥४३॥
देहत्यागश्च राजर्षे-र्विष्णुरातश्य धीमतः ।
शाखाप्रणयनमृषे- र्मार्कण्ययस्य सत्कथा ।
महापुरुषविन्यासः सूर्यस्य जगदात्मनः ॥४४॥
इति चोक्तं द्विजश्रेष्ठा यत्पृष्टोऽहमिहास्मि वः ।
लीलावतारकर्माणि कीर्तितानीह सर्वशः ॥४५॥
पतितः स्खलितश्चार्तः क्षुत्वा वा विवशो ब्रुवन् ।
हरये नम इत्युच्चै-र्मुच्यते सर्वपातकात् ॥४६॥
सङ्कीर्त्यमानो भगवाननन्तः ,
श्रुतानुभावो व्यसनं हि पुसाम् ।
प्रविश्य चित्तं धिुनोत्यशेऽषं ,
इथा तमोऽर्कोऽभ्रमिवातिवातः ॥४७॥
मृषा गिरस्ता ह्यसतीरसत्कथा ,
न कथ्यते यद् भगवानधोक्षजः ।
तदेव सत्यं तदुहैव मङ्गलं ,
तदेव पुण्यं भगवद्गुणोदयम् ॥४८॥
तदेव रम्यं रुचिरं नवं नवं ,
तदेव शश्वन्मनसो महोत्सवम् ।
तदेव शोकार्णवशोषणं नृणां ,
यदुत्तमश्लोकयशोऽनुगीयते ॥ ४९॥
न तद् वचश्चित्रपदं हरेर्यशो ,
जगत्पवित्रं प्रगृणीत कर्हिचित् ।

तद्ध्वाङ्क्षतीर्थं न तु हंससेवितं ,
यत्राच्युतस्तत्र हि साधवोमला: ॥५०॥
स वाग्विसर्गो जनताघ संल्पवो ,
यश्मिन्प्रतिश्लोकमबद्धवत्यपि ।
नामान्यनन्तस्य यशोऽङ्कितानिय-
च्छ्रीण्वन्ति गायन्ति गृणन्ति साधवः ॥५१॥
नैष्कर्म्यमप्यच्युतभाववर्जितं ,
न शोभते ज्ञानमलं निरञ्जनम् ।
कुतः पुनः शश्वदभद्रमीश्वरे ,
नह्यर्पितं कर्म यदप्यनुत्तमम् ॥५२॥
यश:श्रियामेव परिश्रमः परो ,
वर्णाश्रमाचारतपःश्रुतादिषु ।
अविस्मृतिः श्रीधरपादपद्मयो-
र्गुणानुवादश्रवणादिभिर्हरेः ॥५३॥
अविस्मृतिः कृष्णपदारविन्दयोः ,
क्षिणोत्यभद्राणि शमं तनोति च ।
सत्वस्य शुद्धिं परमात्मभक्तिं ,
ज्ञानं च विज्ञानविरागयुक्तम् ॥५४॥
यूयं द्विजाग्र्या बत भूरिभागा ,
यच्छ्रश्वदात्मन्यखिलात्मभूतम् ।
नारायणं देवमदेवमीश-
मजस्रभावा भजताविवेश्य ॥५५॥

अहं च संस्मारित आत्मतत्वं ,
श्रुतं पुरा मे परमर्षि वक्त्रात् ।
प्रायोपवेशे नृपतेः परीक्षितः ,
सदस्यृषीणां महतां च श्रृण्वताम् ॥५६॥
एतद्वः कथितं विप्राः कथनीयोरुकर्मणः ।
माहात्म्यं वाशुदेवस्य सर्वाशुभविनाशनम् ॥५७॥
य एवं श्रावयेन्नित्यं यामक्षणमनन्यधीः ।
श्रद्धावान् योऽनुश्रृणुयात् पुनात्यात्मानमेव सः ॥५८॥
द्वादस्यामेकादस्यां वा श्रृण्वन्नायुस्यवान् भवेत् ।
पठत्यनश्नन् प्रयत-स्ततो भवत्यपातकी ॥५९॥
पुष्करे मथुरायां च द्वारवत्यां यतात्मवान् ।
उपोस्य संहितामेतां पठित्वा मुच्यते भयात् ॥६०॥
देवता मुनयः सिद्धाः पितरो मनवो नृपाः ।
यच्छ्रन्तिकामान् गृणतःश्रृण्वतो यस्य कीर्तनात् ॥६१॥
ऋचो यजूषि सामानि द्विजोऽधीत्यानुविन्दते ।
मधुकुल्या घृतकुल्याः पयःकुल्याश्च तत्फलम् ॥६२॥
पुराणसंहितामेता-मधीत्य प्रयतो द्विजः ।
प्रोक्तं भगवता यत्तु तत्पदं परमं व्रजेत् ॥६३॥
विप्रोऽधित्याप्नुयात् प्रज्ञां राजन्यो दधिमेखलाम् ।
वैश्यो निधिपतित्वं च शूद्रः शुद्धेत पातकात् ॥६४॥
कलिमलसंहतिकालनोऽखिलेशो,
हरिरितरत्र न गीयते ह्यभीक्ष्णम् ।

इह तु पुनर्भगवानशेषमूर्तिः ,
परिपठितोऽनुपदं कथाप्रसङ्गैः ॥६५॥
तमहमजमनन्तमात्मतत्वं ,
जगदुदयस्थितिसंयमात्मशक्तिम् ।
द्युपतिभिरजशक्रशङ्कराद्यै-
र्दुरवसितस्तवमच्युतं नतोऽस्मि ॥६६॥
उपचितनवशक्तिभिः स्व आत्मा-
न्युपरचितस्थिरजङ्गमालयाय ।
भगवत उपलब्धिमात्रधाम्ने ,
सुरऋषभाय नमः सनातनाय ॥६७॥
स्वसुखनिभृतचेता- स्तद्व्युदस्तान्येभावो-
ऽप्यजितरुचिरलीला- कृष्टसारस्तदीयम् ।
व्यतनुत कृपया य स्तत्वदीपं पुराणं ,
तमखिलवृजिनध्नं व्याससूनुं नतोऽस्मि ॥६८॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां द्वादशस्कन्धार्थ-निरुपणं नाम द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥